

JOBST ÁGNES

A női szerepek határátlépésének értelmezése az első magyar orvosnőről szóló narratívákban

(Hugonnai Vilma 1847–1922)

Íróknak életrajzait elemző kötetében Séllei Nóra azt írja, hogy az önéletrajz olyan műfaj, amely személyes, ám a publikáció révén egyben nyilvános, így jellegéből adódóan különösen alkalmas arra, hogy szövegének gender szempontú vizsgálata számos adottnak és természetesnek tartott álláspontot kibillentessen rögzítettnek vélt pozíciójából.¹ Hugonnai Vilma neve sokak számára ismerősen hangozhat, hiszen az első magyar orvosnő olyan emblemikus figura, akinek életét többen feldolgozták már. Élettörténetével kapcsolatban szerencsés helyzetben vagyunk, mert a saját hangon megszólaló narratíva fontosságát felismerve számos magyar és német nyelvű önéletrajzot írt, amelyek a Semmelweis Orvostörténeti Levéltárban fellelhetők.² Ezeket a szövegeket tanulmányozva kirajzolódik előttünk, hogy miként konstituálódott a tudományos ambíciókkal fellépő, értelmiségi hivatást választó nő szubjektuma. Hugonnai élettörténete így autentikus választ adhat arra, hogy célkitűzését milyen pszichikai sajátosságok motiválták, önnön szubjektivitásának létrehozása során miféle nehézségekkel kellett szembenéznie, és céljai megvalósítását mely társadalomtörténeti specifikumok tették mégis lehetővé.

Vizsgálódásom során elsődlegesen a *Magyar írók élete és munkái* című biográfia számára készült önéletrajzára támaszkodtam. A Gulyás Pálnak címzett kísérőlevél szerint Hugonnai 1915-ben a *Gyógyászat* című orvosi szakfolyóiratból értesült a Magyar Tudományos Akadémia Titkárságának felhívásáról, s úgy döntött, hogy egy részletes szakmai életrajzot ír.

¹ SÉLLEI Nóra: *Tükröm, tükröm... Íróknak életrajzai a 20. század elejéről*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 27.

² Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: SOMKL) Hugonnai Vilma fondja.

Fontos momentum, hogy az önéletrajz a publikálás szándékával született, vagyis a diplomájának megszerzéséért és hivatásának gyakorlásáért vívott küzdelmet teleologikus módon, a nyilvános közlés igényével mutatta be. A szakmai ihletésű önéletrajz azonban ilyen formában nem jelenhetett meg. Nemcsak rövidítették azt, hanem Hugonnai pályaválasztásával kapcsolatban – a férfiak által jóváhagyott diskurzus szabályainak megfelelően – a férji és atyai hozzájárulás tényét tartották közlésre érdemesnek.³

Hugonnainak nem ez volt az első kudarcba fulladt próbálkozása az önálló női narratíva megalkotására. 1896-ban széles körű történeti és szociológiai kitekintéssel a nők emancipációjáról szóló szócikket írt a *Pallas Nagy Lexikona* számára,⁴ ám a lexikon szerkesztői Zigány Zoltánnak, a Társadalomtudományi Társaság egyik alapítójának írását közölték, aki – mint a következő idézet is mutatja – nem sok affinitást tanúsított a téma iránt: „Az kétségtelen, hogy a nők testi szervezete általában gyengébb a férfiakénál, lelki működéseik pedig olyan eltéréseket mutatnak a férfiak pszichikai tevékenységétől, amely az emancipációra nézve nem mondható kedvezőnek.”⁵ A századforduló két nagyszabású könyvészeti vállalkozása, a *Pallas Nagy Lexikona* és a Gulyás-féle *Magyar írók élete és munkái* egyaránt elvetette a női hang nyilvános megszólalásának lehetőségét, s a női történetek publikálásának jogát a férfiak számára fenntartva kontrollálta a nő nyilvános megjelenését.

A fennmaradt életrajzokra visszatérve említést érdemel Hugonnai egy másik, datálatlan önéletrajzi töredéke, amely döntéseinek személyes indítékait világítja meg.⁶ A publikált életrajzok közül Katona Ibolya 1956-

³ GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái XIV. Új sorozat.* (Töredékek.) Argumentum Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1993. 700–701. „Hugonnai Vilma, szentgyörgyi, gr., dr., med.; dr. Wartha Vincéné (Nagytétny, Pestvm., 1847. szept. 30.–Bp., 1922. márc. 25.): műegy. tanár özvegye. Szülők: gr. H. Kálmán huszárkapitány, tomesi Pánczély Terézia. Életének 10. é-ben az Angolkisasszonyok bp-i int.-ébe, 2 é. múlva Pröbstl Mária uo. nevelőint.-ébe került, ahol 4 é. töltött. 1865. IX. 12: férjhez ment ifj. szilas és pilisi Szilassy Györgyhez, akivel 2. é. Vasad pusztán, majd 1872-ig Pándon lakott. Ekkor férje és apai családja beleegyezésével Zürichbe utazott, ahol akkor érettségi nélkül is fölvettek r. hallg.-kat az egy-re s 1879: orvosi okl. szerzett. Ekkor visszatérve Bp-re, elvégezte a szülésznői tanfolyamot, s 1879. V. 19: megkapta szülésznői okl. Együttal beiratkozott r. hallg.-nak a bp-i egy. orvosi karára, majd min. engedéllyel 1880: a budai kir. egy. gimn.-ban érettségit tett. Ekkor folyamodott az egy-hez zürichi diplomája honosításáért, de elutasítatván, a kir.-nál is megpróbálkozott a honosítással, de ugyancsak sikertelenül. 1884: törvényesen elvált első férjétől, s 1887. IX. 9: újból férjhez ment Wartha Vincéhez, akinek kívánságára a szülésznői gyakorlatot abbahagyta. 1896: újból folyamodott orv. diplomája nosztrifikálása ügyében, s az ezúttal kedvezően intéztetvén el, a megfelelő vizsgák sikeres letétele után 1897: megkapta a m. orv. okl. A Múvelt Nők Otthonának 1897–1900: orvosa, 1900/2: elnöke s azon túl védnőke volt.”

⁴ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. A nők emancipációja, 1896.

⁵ *A Pallas Nagy Lexikona*. 13. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896. 237–238.

⁶ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz-töredék, é. n.

ban az *Orvostörténeti Közlemények*ben közzétett tanulmányára,⁷ valamint Kertész Erzsébet *Vilma doktorasszony* címmel 1965-ben megjelent lányregényére⁸ támaszkodtam. A rendelkezésre álló narratívák közül azért ezekre esett a választásom, mert egymásra épülő szövegekről van szó. Az életút megírásában Katona Ibolya az általam is idézett, Gulyás-féle biográfia számára írott életrajzot vette alapul, míg Kertész Erzsébet a regény megírásában Katona Ibolya tanulmányából indult ki. A szövegek összevetése azt is megmutatja, hogy az évtizedek során létrejött és egymásra épülő életrajzokban miként íródott tovább az élettörténet. A terjedelmi kötöttségek és a rendelkezésre álló életrajzok bősége okán az életút részletes ismertetésétől eltekintek, helyette a transzgresszió azon mozzanataira koncentrálok, amelyekben a hagyományos női szerepkör határainak átlépése érhető tetten.⁹ A különböző önéletrajzi és életrajzi elbeszélések horizontjának és súlypontozásának összevetésével egyben azt vizsgálom, hogy a cselekvő nő alakjának megalkotása milyen mértékben van kitéve a társadalmilag elfogadott mainstream diskurzusnak.

Hugonnai Vilma esetében az életút legfontosabb határátlépésének az tekinthető, hogy egy olyan korban, amikor a női életpálya lehetősége kimerült a családi élet megszervezésében, ki merte jelenteni: a magánélet nyújtotta tevékenységi kört szűkösnek érzi. Ez annál inkább figyelemre méltó, mert ebben az esetben nem a szükség által kikényszerített döntéssel állunk szemben – hiszen szép és gazdag, férje és gyereke volt –, hanem benső igény, az intellektuális elfoglaltság fájó hiánya diktálta azt. A házasfelek közötti partnerkapcsolat nem megfelelő minősége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a családi kört szűknek és fojtónak érezte. A házasság kudarcának okát a Gulyás-féle biográfia számára írott önéletrajzában férjével, Szilassy Györggyel való „testi, szellemi igényeik különbségében” jelöli meg, és a rossz házasság a hivatásválasztás indokaként jelenik meg.

Noha Katona Ibolya tanulmánya az életút bemutatásában ugyanerre az önéletrajzra támaszkodott, a házasfelek eltávolodásával kapcsolatban a szellemi igények különbözőségét hangsúlyozta. Az elemzésnek ezen pontján nem hagyható figyelmen kívül a tanulmány keletkezését

⁷ KATONA Ibolya: Az első magyar orvosnő. *Orvostörténeti Közlemények*. 1956. 80–98.

⁸ KERTÉSZ Erzsébet: *Vilma doktorasszony. Az első magyar orvosnő életrajza*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1965. (A regény számos újabb kiadást ért meg.)

⁹ Hugonnai Vilma élettörténetét *Az emancipáció eszméjének érvényesülése: Hugonnai Vilma élete* című tanulmányomban dolgoztam fel. In: BALOGH Margit–S. NAGY Katalin (szerk.): *Asszonyorsok a 20. században*. Budapesti Műszaki Egyetem Szociológia és Kommunikáció Tanszék–Szociális és Családvédelmi Minisztérium Nőképviselési Titkársága, Budapest, 2000. 35–51.

meghatározó tágabb kontextus és az ebből fakadó pragmatikai tényező. 1956-ra nyilvánvalóvá vált, hogy a nehéz fizikai munkakörben férfias helyállással dolgozó nő eszméje sem a munkaerőpiac, sem a nők, sem pedig a társadalom igényével nem találkozott.¹⁰ A gazdasági helyzet által kikényszerített dolgozó nő ideája szükségessé tette a traktoros lány és a szövönő, vagyis a fizikai munkakör lehetőségén túlmutató, szellemi kvalitást igénylő példakép felmutatását.¹¹ A tanulmány szerzője, Katona Ibolya foglalkozására nézve maga is orvosnő, aki ehhez a társadalomtörténeti háttérhez illeszkedve rajzolta meg egy, a nők számára is elérhető értelmiségi hivatás, az orvosi pálya képét. A korszak szexualitástól megfosztott nőeszménye ugyanakkor nem engedte, hogy Hugonnai döntésének egyik fontos motívuma, a szexuális élet diszharmonijája hangot kapjon.

Az önéletrajzok kitérnek arra, hogy a Szilassy család a pesti könyvkereskedőktől nemcsak könyveket, de magyar és külhoni folyóiratokat is rendelt, és így a ház komoly könyvtárral rendelkezett. Hogy az olvasottak a családi diskurzus tárgyául szolgáltak, az is bizonyítja, hogy a nők svájci tanulmányának lehetőségéről Hugonnai a férje által felolvasott lapból értesült: „Azon időben, vagyis 1872-ben szállingóztak a hírek Zürichből illetőleg az ottani nő orvostanhallgatókról, és midőn ismét egyszer felolvasta férjem a napilapból a megfelelő jelentést és én felsóhajtván mondtam »ah a boldogok«, férjem indulatosan kifakadt: »ha oly boldogságnak tarja a tanulást, menjen és tanuljon, én nem állom útját«. »Kezet rá« szoltam, és feléje nyújtottam jobbomat, és ő felcsapott. A magyar ember felcsapása még akkor is, ha elhamarkodásból, ha indulatból történik, azonos a legszentebb esküvel, köztünk is így volt, mert nem történt akadály, hogy még azon a napon bepakoljak, atyámhoz menjek Tétényre férjem kíséretében.”¹² A regényben szereplő brutális és műveletlen férj alakjával szemben Hugonnai Vilma elbeszéléséből az derül ki, hogy férje – noha felesége elhatározásának nem örült – a döntését elfogadta, elutazását nem akadályozta, vagyis a házaspár képesek voltak a megegyezésre.

Mindez azt bizonyítja, hogy az 1956-ban írott tanulmány, és az 1965-ben született regény állításával szemben az igazi problémát nem a családi környezetben tapasztalt kulturális igény hiánya jelentette. A mélyebben rejtőző ok feltárásában célszerűnek tűnik, ha Hugonnai saját szóhasználatából, a különbözőségekből indulunk ki. S hogy mit értett ez alatt, ahhoz a töredékes formában fennmaradt önéletrajz visz közelebb: „Jelle-

¹⁰ SCHADT Mária: „Feltörekvő dolgozó nő”. *Nők az ötvenes években*. Pro Pannónia, Pécs, 2003. 56.

¹¹ Vö. MATUSSNÉ LENDVAI Márta: *Sztálinvárosi nők*. Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2005. 8.

¹² SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz, 1915.

Hugonnai Vilma, 1897 (Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtára)

mére nézve nevezetes, hogy pirulékony, természeténél fogva került mindent, ami pirulását magával vonta, innen magyarázható, hogy mellőzte a regényolvasást még akkor is, mikor édes atyja megkövetelte tőle, hogy néhány regényt elolvasson, mert állítása szerint »a nő társadalmi műveltsége megköveteli bizonyos regények ismeretét.«¹³ A pirulás ténye alkati különbséget jelez, előre vetítve a korábban már említett „testi, szellemi igények különbségét”. Olvasási szokásai tartalmilag különböztek a korabeli elvárástól, amely felsőbb osztálybeli nők számára a szépirodalmat, azon belül a házassággal végződő szerelmes regény műfaját tartotta megfelelő olvasmánynak. A regényben megjelenő fikciós modell szerepe a szórakoztatáson és némi alpműveltség nyújtásán túl a korabeli társadalmi szerepek fenntartásában és reprodukálásában jelölhető meg. Hugonait egyértelműen a valósághoz közvetlenül kapcsolódó tudományos és ismeretterjesztő, nem pedig a valóságot reprodukáló szépirodalom vonzotta, vagyis érdeklődési köre előre vetítette a társadalomban való produktív szerepvállalás igényét. „Regényeket nem olvastam, bár régibb és újabb regény a könyvtárban rendelkezésemre állt, hanem szigorúan írt tudományos könyvekkel foglalkoztam.”¹⁴ Érdeklődési körének kialakulására a távolságtartást jelölő harmadik személyt használva tekint vissza: „Eleinte könnyebben érthető népszerű stílusban írt szövegeket olvasgatott, aztán megértett nehezebbeket is, míg végre megérett benne az elhatározás az orvosi tudományos képzés megszerzésére.”¹⁵ Hivatásválasztását a gyakorlati segítségnyújtás sikere motiválta: „Miért vágyódtok éppen az orvosi tudomány iránt, miért nem bölcsészet vagy természet-tudomány iránt? Azért, mert mint földbirtokos neje gyakran ellátogatott a cselédlakásokba, valamint a parasztházakba, és ha beteget talált, részécsitette azt első segélyben úgy, ahogy tudta, míg megérkezett az orvos.”¹⁶ Az elsősegélynyújtás módját szintén olvasmányaiból, két korabeli népszerű orvosi munkából autodidakta módon sajátította el.

Az emberi test ápolása és gondozása az archaikus társadalmak korától kezdve a nők feladatkörébe tartozott. Az agilis fiatal nő ráébredt arra, hogy a társadalmi nemek szerinti munkamegosztás ezen a területen nyújt lehetőséget a nők nyilvános működésére. Noha a tágabb értelemben vett háznép gyógyítása a hagyományokkal nem ellenkezett, tevékenységével mégis kivívta férje és anyósa rosszállását. Érdeklődési kö-

¹³ Uo. Önéletrajz-töredék, é. n.

¹⁴ Uo. Önéletrajz, 1915.

¹⁵ Uo. Önéletrajz-töredék, é. n.

¹⁶ Uo.

rének családon belüli megítélésén csak himlős apósának gondozása változtatott. A családfő ápolása és szerencsés felgyógyulása nem véletlenül kapott jelentős szerepet mindegyik életrajzban. Túl azon, hogy legalizálta menyé orvostudomány iránti érdeklődését, anyagilag is előkészítette Hugonnai zürichi tanulmányait, mivel a hálából kapott ékszerek fedették az egyetemi évek költségét. Az ékszer felhasználásának ez a szokatlan módja szimbolikus értékű, hiszen az ékszer hagyományosan a férfiszemekben visszatükröződő női képmás díszítését, tágabban értelmezve a női test tárgyiasítását szolgálja. Az ékszer másfelől a családi vagyon része, a család vagyoni tehetőségét jelzi, és mint ilyen, az utódokra öröklődik. A narratívában az ékszer a tradicionális felfogással szemben materiális értékére redukálódik, és Hugonnai személyes függetlenségének, intellektuális előrejutásának eszközévé válik. A hagyományokat megkérdőjelező friss szemléletmód, a szellemi függetlenség tette lehetővé számára, hogy független női szubjektumként fellépve, cselekvő ágens módjára vegye kezébe sorsának irányítását.

Az új női szerep „Achilles-sarka” azonban az anyai szerep, amelynek átruházását a társadalmi környezet negatív megítélése sújtja. A gyermekelhelyezés kérdése a svájci tanulmányok idején nem véletlenül került a Kertész Erzsébet által írt regény cselekményének középpontjába: „Ki viseli majd gondját? Vilma szívébe beletépett az aggodalom, mikor idáig értek gondolatai.”¹⁷ A Hugonnai által írt önéletrajzokban nem védődik fel ez a probléma. A fiára vonatkozó egyetlen utalás egy német nyelvű levélben található, amely életútját röviden összegzi: „1865-ben férjhez mentem, s rá egy évre szültem meg fiamat, akit Dilke [?] és Tröbel metódusa szerint 6 éves koráig magam neveltem. Amikor 6 esztendőskorában nevelő jött a házhoz, más szellemi izgalmat nem lelvén, elhatároztam, hogy tudományos pályára lépek.”¹⁸ A publikálás igényével írott önéletrajzban azonban szerepel egy olyan részlet, amelyről valamennyi életrajzi feldolgozás hallgat. Himlős apósának önfeláldozó ápolása azzal a súlyos következménnyel járt, hogy pár héttel később megszületett második gyermeke ennek a betegségnek esett áldozatul.¹⁹ Életének erről a tragikus mozzanatról a következőképpen vallott: „Sosem bántam meg ezen cselekedetemet, bár áldott állapotban voltam terhességem 8 hónapjában, és a rendes időre megszületett második fiacskám áldozatul esett élete 3ik hetében a nagyhimlő tünetei mellett. Talán ő

¹⁷ KERTÉSZ Erzsébet: i. m. 148.

¹⁸ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Német nyelvű levél, 1897. [Fordította: J. Á.]

¹⁹ Második férjétől, Wartha Vince műegyetemi tanártól 1888-ban született még egy leánygyermeke.

mentette meg az életemet avagy bőrröm épségben maradását.”²⁰ Az anyai szerepet illető konvenciókat súlyosan sértő megállapítás nyilvánvalóvá teszi, hogy Hugonnai esetében a produktív szerepvállalás igénye háttérbe szorította a reprodukcióban betöltött hagyományos női szerepet. A regény által konstruált szerepkonfliktus tehát az írói fantázia szüleménye. Joggal merül fel a kérdés, hogy mi szükség volt a minden életrajzi alapot nélkülöző epizód beillesztésére. A regény a serdülő leányok számára indított „csíkos” sorozatban jelent meg. Az 1965-ben, két évvel a gyes bevezetését megelőzően íródott kötet fiatal olvasóközönségét ily módon készítette fel a korabeli dolgozó nő várható szerepkonfliktusára. Megerősíti ezt az olvasatot, hogy a regény szerint a Svájcból visszatért Hugonnai itthon újra átveszi tizenéves fiának nevelését. A regény cselekményvezetésében így az anyai szerepkör csak ideiglenesen került felfüggesztésre, amit ebben az esetben egy speciális történeti körülmény, a nők iskoláztatásának honi megoldatlansága idézett elő. A regény által közvetített minta ezzel a megoldással a kisgyerekről való anyai gondoskodás problémamentes átruházhatóságát sugallja.

A női narratívák igen fontos eleme a saját testhez való viszonyulás kérdése. A test szerepe és jelentősége nem véletlenül értékelődik fel a nők által írott és a nőkről szóló történetekben. Hugonnai esetében jól megfigyelhető, hogy a társadalmi nemi szerepek közötti transzgresszió hogyan függ össze a test koncepciójával. Ezzel kapcsolatban szeretném új megvilágításba helyezni az élettörténet egy sajátos epizódját. A róla szóló életrajzi feldolgozások mindegyikében megjelenik a zürichi tartózkodás kezdetén folytatott radikális diéta, amikor közel három hónapon át kizárólag gyümölcsrel táplálkozott. A radikális diéta értelmezésében túl kell lépnünk a napjainkban oly divatos diéta fogalmán. A történet helyes értékeléséhez tudnunk kell, hogy a 19. század második felében az étkezés kereteit és tartalmát még szilárd szabályok határozták meg. Kertész Erzsébet regénye a vegetáriánus étkezési módot a zürichi egyetemi évek szűkös anyagi viszonyaival magyarázta, vagyis a tanulás érdekében meghozott kényszerű áldozatvállalásként értelmezte. Az önéletrajz értelemhálózatában azonban más jelentéssel bír a történet: „1872. december 22-én este olvastam a *Zürichi Freitagszeitung* című napilapban egy nő tollából fakadt cikket a vegetarianizmusról, és rögtön elhatároztam, hogy azontúl nem eszem többé húst.”²¹ Hugonnai elhatározásában nyilvánvalóan szerepet játszott az a tény, hogy női újság-

²⁰ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz, 1915.

²¹ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz-töredék, é. n.

írótól – ezt utólag is fontosnak tartotta hangsúlyozni – olvasott az abban a korban merőben újszerűnek számító diétáról. Az újságcikket mások is olvasták, hasonlóan sok más szenzációs történethez, mégsem jutott eszükbe, hogy a diétát kipróbálják. A történet mögé tekintve érdemes közelebbről megvizsgálni, vajon mit jelentett Hugonnai számára ez a kísérlet. Bővebb információval személyes hangvételű életrajztöredéke szolgál: „Aki valami rendkívülit akar elérni, az elsősorban tanulja meg gyomrát meguralni. Az emberi gyomor a legnagyobb despota, aki megtudja uralni a gyomrát, az ne féljen semmi nehézségtől, az el fogja érni azt, amit elérni sikerült már másnak, eléri azt, amit célul tűzött ki.”²² Akarata megedzésén túl a diéta tudományos kísérlettel értékelődött fel. A táplálkozási szokások megváltoztatásának élettani hatását megfigyelte, s beszámolt róla az egyetemen. Ily módon étrendjével nem csupán a teste fölötti önrendelkezés jogát nyilvánította ki; ám testének önmaga számára való tárgyiasítása azt is lehetővé tette számára, hogy szakmai és tudományos téren is önálló szubjektumként léphessen fel. Sikere örömmel és megelégedettséggel töltötte el. „Hiába állították collegáim annak lehetetlen voltát, hiába hivatkoztak az élettan előadásaira, hiába hallottam a cathedráról az élettan kiváló tanárától Hermannától, hogy testileg lelkileg elsatnyul az ember húsevés nélkül. Az első napokban zöldségféléket még ettem. De nehezemre esett az étkezésnél jelen lenni, szobámba kértem almát és kenyeret a háziasszonytól, és miután még ez is igen nehezemre esett, lemondtam még a kenyérevésről is, és 80 napig kizárólag gyümölcsöt ettem. Lesoványodtam, az igaz, ezalatt [...], de szellemileg nem éreztem csorbulást, és mikor 80 nap után megengedtem magamnak a kenyeret is a gyümölcshöz enni [...] újra meghíztam, kipirosodtam és oly fáradhatatlan tevékenységet fejtettem ki, hogy a harmadik félévben hallgatott részletes élettani előadásán az az elégtétel ért, hogy az élettan tanára Hermann a cathedráról elmondta, »van közöttünk egy élő példa, aki bebizonyította, hogy a kizárólagos növényétrend mellett testileg lelkileg kitűnően érezheti magát az ember.«.”²³

Az orvosi egyetem elvégzése és svájci élményei nyomán Hugonnai úgy vélte, hogy a test ápolásának és gondozásának tradicionális női szerepkörén túllépve végre eljutott a testtel való foglalkozás magasabb szintjéig. Hazatérve azt kellett tapasztalnia, hogy Magyarországon az orvostudomány továbbra is a férfiak kizárólagos felségterülete. Élettörténetéből tudjuk, hogy húsz esztendőit küzdött diplomája honosításáért, s a köz-

²² Uo.

²³ Uo.

beeső időben praxist kizárólag bábaoklevéllel folytathatott. A szülésznői oklevél a női testtel való foglalkozást intézményes formában a gondozásra redukálta. Diplomája honosítását az orvosegyetem tanárai nem ellenezték; inkább pártolták, hogy a gyógyító munka bizonyos területein, elsősorban a nőorvoslás és a gyermekgyógyászat terén nő is helyet kapjon.²⁴ Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter az oklevél-honosítási kérelem teljesítését – a fennálló törvényekre hivatkozva – elutasította. A miniszteri audienciáról Hugonnai a következőket jegyezte fel: „...mind a két audencián, melyekben a kegyelmes Úrnál részesültem, hangsúlyoztatta hogy: »a nők felforgatnák az államot, ha a tudományos téren egyenjogósíthatnák a férfakkal«, például Oroszországot hozván fel... De meg micsoda alapokon nyugodnék azon állam, melyet egy néhány intelligens nő felforgathatna? Szégyenleném, ha csakugyan ilyen államnak volnék gyermeke.»²⁵ Jóllehet Trefort Ágoston kultuszminiszter a nők szellemi egyenjogúsítása kapcsán az állam rendjének felforgatásától tartott, *A Pallas Nagy Lexikona* „nőkérdés” című szócikke már a női szerepről alkotott genderkép megingásáról árulkodik: „...soraiból [tudniillik a nőkéből] azonban egyesek nagy számmal válnak ki, amennyiben megfelelő antropológiai és társadalmi viszonyok között egy vagy több tekintetben elérik, sőt felül is múlják a velük hasonló nevelésű és állású férfiak átlagát. A N-nak azonban az a veszedelme, hogy hiányos indukció alapján általánosítják az ilyen kivételeket, s aztán nagy méretekben törekszenek keresztülvinni olyan intézkedéseket, amelyek ilyen terjedelemben feleslegesek a társadalomra, és szükségtelenek, sőt károsak az illető nőkre nézve. Az egyedül helyes elvet e kérdés megoldásában úgy kell felállítani, hogy semmiféle eszközzel nem szabad akadályozni az egyes nők emancipálását, de nem szabad azt általánosítani, még kevésbé erőltetni.»²⁶

A diplomája elismertetéséért vívott küzdelem alapozta meg Hugonnai politikai szubjektumként való fellépését. Tevékeny részt vállalt a nőegyesületek munkájában, egészségügyi felvilágosító előadásokat tartott munkásnők számára, számos újságcikket és tanulmányt publikált a nők iskoláztatásával kapcsolatban, melyet az egyenjogúság garanciájának tartott.²⁷ Fellépett az ellen az álságos nézet ellen, amely a gyengébb nem féltésére hivatkozva megengedte, hogy a nők fizikai munkakörben dol-

²⁴ [MARKUSOVSKY Lajos:] Az orvosi gyakorlat nőknek való-e? *Orvosi Hetilap*, 1869. 608.

²⁵ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz-töredék, é. n.

²⁶ *A Pallas Nagy Lexikona*. 13. k. I. m. 237–238.

²⁷ HUGONNAI Vilma: A tanügy egyik-másik kérdéséről. *Magyar Pestalozzi*. 1898/15–20. 71., 73., 77., 83., 87., 91.

gozzanak, a szellemi erőfeszítéstől ugyanakkor óvni igyekezett őket. Az orvosi hivatás nehézségeit a következő találó hasonlattal jellemezte: „Azt mondják, az orvosi állás nagyon nehéz, sok erőt és jó egészséget kíván. Nos a nehézségek nem nagyobbak, mint a főszeszoné; a bálók, színház, koncertek, társasági élet, a lármás zene éppen olyan mértékben megviselő, de nem nyújtanak megnyugvást a léleknek, mint az orvosi praxis.”²⁸

1896-ban Wlassics Gyula kultuszminiszter engedélyezte, hogy az orvosegyetemre női hallgatók is beiratkozzanak, s ezzel Hugonnai előtt is megnyílt az út diplomája nosztrifikáltatására. Szakmai és közéleti aktivitása a diploma megszerzése után sem lankadt. Sokoldalú tevékenységét jól jellemzi, hogy az első világháború idején részt vállalt a hadi-egészségügyi szolgálat megszervezésében, amelyért kitüntetést is kapott. Ennél különösebb tehát, hogy 1922-ben bekövetkezett haláláról az orvosi szaklapok – amelyek minden jelentős és kevésbé jelentős orvos halálát közölték – egyetlen nekrológgal sem emlékeztek meg. Agyonhallgatása azt jelzi, hogy az általa felmutatott női életpályát akkor nem tartották időszzerűnek. Társadalomtörténeti ismereteinkből tudjuk, hogy a háborút és a trianoni döntést követő regresszió az egyetemi hallgatók létszámának korlátozását vonta maga után, s a numerus clausus-törvények a kisebbségek, elsőként a női hallgatók egyetemről való kizárásához vezettek.²⁹ A dolgok akkori állása szerint életútja nem illett bele a társadalmilag érvényesnek tartott diskurzusba; vagyis az aktuálpolitika hullámverése az első magyar orvosnőről való megemlékezést éppen halála pillanatában tette lehetetlenné. Ez minden korábban idézett példánál nyomatékosabban alátámasztja, hogy nemcsak a női történetek elmondásának módja, olykor annak pusztá ténye is transzgresszióknak minősül; vagyis a női szubjektum nyilvános megjelenésére fokozottan érvényes, hogy az a társadalmilag elfogadott, mainstream diskurzus függvénye.

²⁸ SOMKL Hugonnai Vilma fondja. Önéletrajz, 1915.

²⁹ Dr. HOÓR Károly referátuma az Orvosi Kar tanártestülete számára. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltár 6633/1922-23-június 19.; Szógi László: A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a budapesti Orvostudományi Karon 1896–1926. *Orvostörténeti Közlemények*, 1986. 139–142.